

QUASI-DICTATORIAL PROFILES IN HISPANIC AMERICAN POETRY AND THEATRE

Alina Țiței, Assistant Professor, PhD, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași

Abstract: The present paper illustrates the gradual unfolding of the fictional dictator-like character from the earliest literary manifestations to the appearance of the “dictator novel” – an idiosyncratic medium of conveying the identity peculiarities which criss-cross the cultural universe of Hispanic America. More specifically, it gives an overview of the main poetic and dramatic works that capture rather the theme of the use and abuse of power, inasmuch as the idea of a properly constituted literary corpus should be dismissed, due to the relatively sporadic presence of the dictatorial figure as such at this level.

Keywords: identity, dictator, dictator novel, poetry, theatre

De la primele ei manifestări și până la operele de seamă ale ultimelor decenii înscrise în patrimoniul universal, literatura Americii Latine oglindește, cu profunzime și complexitate, problemele acute ale societății, frământările, luptele și năzuințele popoarelor de pe acele țărmuri; mesajul pe care astfel îl exprimă se află în deplină consonanță cu trăsătura ei fundamentală: legătura strânsă dintre realitatea socială, devenirea istorică și creația artistică.

Tumultoasa perioadă a dominației spaniole, esențialmente marcată de inechități și diferențe abisale între colonizați și colonizatori, a creat mediul favorabil dezvoltării unor relații pe verticală și a oferit în decursul timpului datele istorice necesare transfigurării ficționale, cu totul originale, a unei realități coșmarești, unde efemera condiție umană avea să fie subordonată voinței tiranice a singurului „personaj mitologic pe care l-a produs America Latină”¹: *dictatorul*. Șefii azteci ori incași angrenați în luptele acerbe pentru putere, căpeteniile spaniole dornice să genereze în Lumea Nouă legături de vasalitate menite a emula absolutismul din patria-mamă sau vajnicii *caudillos* din anii zbuciumați ai războaielor de independență au constituit preambulul ivirii pe scena politică latino-americană a *dictatorului*, apariție în același timp fascinantă și controversată. Primele decenii ale veacului al XIX-lea, aflate sub imperiul stării de anarhie și a sângeroaselor conflicte civile care au precedat încheierea republicilor hispano-americane, constituie momentul când figura dictatorială își face cu adevărat intrarea în istoria și în literatura continentului. Amestec de realitate și mit, întruchipare a numeroaselor deviații sistemice ce caracterizează mersul societății latino-americane, dictatorul este totodată și o marcă a culturii subcontinentului american, o formă complexă de concepere și înțelegere a Americii Latine, a istoriei și a identității ei politice și literare. Intensele convulsii social-politice de la început de secol, reflectate de puternica militarizare a statelor din sfera hispanică și de luptele aprige între peninsulari, pe de o parte, și creoli, mețiși, mulatri și alte segmente sociale, pe de altă parte, au jucat, neîndoind, rolul de catalizator în proliferarea maladivă a liderilor autoritari și în acumularea excesivă de putere în mâinile unui singur om sau ale unui grup oligarhic cu autoritate.

¹Plinio Apuleyo Mendoza, *Parfumul de guayaba. Convorbiri cu Gabriel García Márquez*, ediția a 2-a, traducere de Miruna Ionescu, Curtea Veche, București, 2008, p. 84.

Exercitarea autorității pe temeiul arbitrarului și al cruzimii, impunerea abuzului și a violenței ca manieră de guvernare ori reprimarea severă a opozițiilor prin întemnițare, tortură sau exterminare fizică au configurat vreme de două secole realitatea tangibilă, dureroasă și injustă cu care s-au confruntat latino-americanii; o stare de fapt pe care scriitorii ancorați în acest univers nu de puține ori bizar și grotesc s-au avântat s-o plăsmuiască cu temeritate și obstinație – la adăpostul recursurilor estetice ale imaginarului, dar adoptând mereu un ton ferm de critică și denunț – în opere cu o intensă încărcătură politică și socială. Ele lasă să se întrevadă misiunea civică și obligația morală asumate de scriitori față de lumea în care trăiesc: vocația și calitatea de cetățean trebuie puse în slujba ideilor capabile să influențeze și să transforme benefic societatea, evitând totuși ca literatura să dobândească o coloratură exclusiv militantă și astfel să eșueze în propagandă. Scriitorul devine așadar „portavocea acelora care nu se pot face auziți, cel care simte că misiunea lui concretă constă în a denunța nedreptatea, în a-i apăra pe cei exploatați și în a da seamă despre realitatea din țara sa”². Astfel, „în țările supuse oscilării, pendulării între dictatură și anarhie, în acelea unde singura constantă a fost exploatarea; în țările lipsite de canale democratice de exprimare, private de o informare publică reală, de parlamente responsabile, de asociații de breaslă independente sau de o clasă intelectuală emancipată, romancierul s-a văzut obligat să fie, individual și simultan, legislator și reporter, revoluționar și gânditor”³. Prin urmare, condițiile existențiale singulare ce jalonează partea aceea de lume au făcut ca pentru latino-americanii, scriitori și cititori deopotrivă, creațiile literare să fi constituit, în toate etapele istorice, „o mărturie a vremii și un instrument de luptă”, „un mijloc de cunoaștere a realității și [...] de modificare a ei: mărturie și armă totodată”⁴. Există, bineînțeles, și puncte de vedere nuanțate. Mario Vargas Llosa, de pildă, unul dintre exponenții contemporani ai literaturii angajate, consideră că legătura dintre literatură și politică ar trebui să se situeze într-un plan intermediar, un punct de conciliere între aceia care înțeleg opera literară ca pe un instrument de acțiune politică și socială și aceia care, dimpotrivă, cred că literatura și politica sunt domenii fundamentale distincte și că încercarea de a le apropia și de a le contopi are nu doar efecte distructive asupra creației artistice ci, mai mult, nu are nici un fel de înfrâurire politică⁵.

Din Mexic până în Țara de Foc, istoria și arta, realitatea și ficțiunea s-au împletit constant într-un proces de literaturizare catartică – permanent diversificat și redimensionat în funcție de problematica și de circumstanțele epocii – a unui topos extras din realul complex al acelor ținuturi exotice și devenit în scurtă vreme o recurență obsesivă în epica hispano-americană: *dictatura* și *dictatorul*. Un subiect ce își trage seva dintr-un amplu fenomen social-politic cu efecte eminamente negative asupra existenței umane și care se constituie într-un mijloc indirect de cunoaștere a unei stări de lucruri ce depășește granițele ficțiunii. Concluzia firească la care am ajunge dacă ne-am raporta la numărul impresionant de scrieri pe această temă ar fi că literatura hispano-americană nu poate fi gândită în absența dictatorului și a regimului instaurat de acesta. Mai mult, am putea afirma că discursul literar modern ia naștere și se legitimează în contextul agitat și confuz al Americii Latine ca o diatribă împotriva fărădelegilor sistemului dictatorial și ale principalului său artizan: considerente care ne îndeamnă să vedem în dictator o reprezentare simptomatică a vieții social-politice din perspectiva stilizată a literaturii.

Referindu-se la autorii din spațiul latino-american și îndeosebi la aceia, ca și el, din aria geografică și culturală a Caraibelor, Gabriel García Márquez declara că realitatea este un

² Carlos Fuentes, *La nueva novela hispanoamericana*, Cuadernos de Joaquín Mortiz, México, 1972, p. 12.

³ Carlos Fuentes, *op. cit.*, p. 12.

⁴ Miguel Ángel Asturias, *Romanul latino-american*, traducere de Paul Alexandru Georgescu, Editura pentru Literatură Universală, București, 1964, p. 5.

⁵ Mario Vargas Llosa, «Literatura y política: dos visiones del mundo», 11 de mayo del 2000, <http://www.vitral.org/vitral/deliras/11/pags.htm> (Consultat: 22/11/2014).

scriitor mai bun decât ei, destinul, și poate gloria lor, fiind, prin urmare, încercarea de a o imita cu smerenie și cât mai bine cu putință. Într-adevăr, realitatea depășește adesea ficțiunea, iar apariția unui dictator, pe lângă faptul că reprezintă o lovitură dată logicii și rațiunii, este dovada incontestabilă a consecințelor care se ivesc atunci când relațiile cu cei din jur nu se desfășoară în mod firesc; atunci când, pentru a înlocui unitatea familială ori credința religioasă, singura alternativă e azeziunea oarbă față de putere, întrupată într-un personaj monstruos cu vădite trăsături din mitologia groazei, care de sute de ani oscilează între lumini și umbre, vis și coșmar, realitate și fantezie. În sprijinul afirmațiilor sale, Nobelul columbian aduce în prim-plan câteva figuri autoritare de tristă amintire, ale căror bizarerii și excese trivial-grotești au căpătat proporții halucinante odată cu trecerea timpului și cu amplificarea aurei mitice care le înconjoară: „Intuiția lui Juan Vicente Gómez era mult mai pătrunzătoare decât o capacitate reală de a ghici. Doctorul Duvalier, din Haiti, făcuse să fie exterminați toți câinii negri din țară, fiindcă unul dintre dușmanii lui, încercând să scape de persecuția tiranului, se lepădase de condiția sa umană și se transformase într-un câine negru. Doctorul Francia, al cărui prestigiu ca filosof era atât de mare, încât a meritat un studiu al lui Carlyle, a închis Republica Paraguay ca și când ar fi fost o casă și a lăsat deschisă numai o fereastră prin care să pătrundă poșta. Antonio López de Santa Anna și-a îngropat propriul picior cu funeralii grandioase [...]. Anastasio Somoza García, din Nicaragua, avea în curtea casei o grădină zoologică în care se aflau cuști cu două compartimente: în unul se aflau fiarele, iar în celălalt, despărțit numai printr-o zăbreă de fier, erau închiși inamicii lui politici. Martínez, dictatorul teozof din El Salvador, a ordonat să se acopere cu hârtie roșie tot iluminatul public din țară ca să combată o epidemie de rujeolă și inventase un pendul pe care îl punea deasupra alimentelor, înainte de a le mânca, pentru a ști dacă erau sau nu otrăvite...”⁶.

Alejo Carpentier afirma la un moment dat că a scrie despre dictatori reprezintă un fel de „necesitate”, în vreme ce Ángel Rama ori Mario Benedetti fac referire la aceste ipochimene abominabile ca la „chintesența” vieții politice a continentului. Mai mult, a scrie despre dictatori constituie întotdeauna o sfidare a timpului și a memoriei, fiindcă existența sinistră a unui dictator nu apasă doar asupra trupului și a conștiinței, ea reprezintă, în plus, metafora desăvârșită a puterii absolute, acel spațiu iluzoriu unde despotul omnipotent se înfruntă în singurătate cu măreția și nefericirea, cu gloria și înfrângerea. Dictatorul este mai presus de toate întruchiparea ubicuă a masculinității tipic latino-americane, un fel de părinte atotputernic înzestrat cu calități excepționale și merit să călăuzească cu mână forte destinele națiunii din care face parte. De-a lungul timpului, speranțele și soarta oamenilor au depins, într-o mai mică sau mai mare măsură, de umorile și deciziile schimbătoare ale tiranului, ce pare a reuni în figura sa admirația, temerile, frustrările și ura compatrioților. Din momentul declanșării războaielor de independență republicile hispano-americane au oscilat între despotism și anarhie, iar dictatura și dictatorul au devenit astfel o temă predilectă în literatură: consecință firească a faptului că tiranii, care se proiectează aidoma unor umbre peste istoria națiunilor, sunt parte indisolubilă a identității culturale latino-americane, a memoriei colective și, prin urmare, a textului și contextului operelor literare, unde personajele capătă autonomie față de personalitățile istorice care le-au inspirat.

Personajul dictatorial este prezent în toate epocile literaturii hispano-americane și a fost cultivat de toate genurile, însă ocupă indiscutabil un loc preferențial în proză; ipostaza ficțională a acestei figuri complexe se consolidează simultan cu prestigiul și autoritatea pe care o dobândește în America Latină *romanul*. Acesta se definește înainte și mai presus de toate ca o operă de ficțiune, dar reprezintă în același timp un document uman ce conține elemente valoroase și utile pentru cercetarea sociologică a realității latino-americane. Apariția

⁶Gabriel García Márquez, «Algo más sobre literatura y realidad», in: *El País*, 01/07/1981, http://elpais.com/diario/1981/07/01/opinion/362786413_850215.html (Consultat: 22/11/2014).

și evoluția romanului a fost în bună măsură condiționată de intensele preocupări ale intelectualilor autohtoni cu privire la problemele sociale și politice ale continentului. Astfel, romanul s-a transformat într-un mediu de radiografiere a realității istorice, și mai mult decât atât, într-un spațiu artistic de interpretare a acesteia⁷.

Vasta tradiție a romanelor despre dictatură și figura dictatorului debutează la mijlocul veacului al XIX-lea și atinge apogeul odată cu ceea ce exegeza a numit *novela del dictador* – „romanul dictatorului”⁸ ori *novela de dictadores* – „romanul despre dictatori”⁹ care se manifestă începând din anii '70 și posedă o trăsătură esențială: dictatorul este personajul central și obiectul estetic ultim. Însă până în a doua jumătate a secolului al XX-lea, literatura hispano-americană ne înfățișează un dictator pe cât de atotputernic, pe atât de absent; absența sa se referă, firește, la gradul de proeminență textuală pe care îl are în raport cu celelalte personaje, cu alte cuvinte la numărul și relevanța intervențiilor scenice directe din economia romanului; așadar, în mod curios și aparent contradictoriu, dictatorul este pentru o lungă perioadă de timp un actor secundar, dar omniprezent datorită multiplelor și nefastelor acțiuni pe care le duce la îndeplinire singur sau prin intermediari, dirijând, manipulând și influențând iremediabil viețile tuturor celorlalte personaje. Acest fapt i-a determinat pe critici să includă un număr însemnat de romane într-o categorie relativ mai puțin vehiculată din punct de vedere terminologic: *novela con dictador* – „romanul cu dictator”¹⁰ sau *novela de dictadura* – „romanul despre dictatură”¹¹, de orientare mai degrabă sociologică și politică decât psihologică, și în care despotul, deși își face permanent simțită prezența și ocupă cu acțiunile sale, de cele mai multe ori însă indirecte, toate nivelurile textului narativ, rămâne totuși într-un plan secund.

Conturarea și dezvoltarea marilor curente și tendințe ale vieții culturale hispano-americane s-a realizat în paralel cu închegarea unei *identități estetico-literare*, care a constituit în fapt o afirmare la nivel național, regional și continental a specificității literaturii din subcontinentul american și totodată o declarație de independență față de creațiile și formele artistice europene. Cu origini tematice ce pot urca în timp până în perioada Conquistei – cronică lui Francisco López de Gómara, secretarul lui Hernán Cortés (cei doi alcătuiesc perechea clasică dintre puternicul lider politic și scribul care îi compune sau îi „corectează” biografia), prefigurează din punct de vedere compozițional romanele din a doua jumătate a secolului al XX-lea având în centru figura dictatorului¹² – *romanul dictatorului* reprezintă o manifestare originală a spiritualității hispano-americane, un segment de literatură profund autohton, care reunește tehnici narative și modalități stilistice îndrăznețe într-o formulă estetică inovatoare ce surprinde convingător și sugestiv realitatea complexă a Americii Latine. Este vorba, așadar, despre o creație literară elaborată sub semnul autenticității, care își asumă funcția să denunțe și să critice abuzurile dictaturii, să informeze societatea cu privire la impostura și la derapajele unui monstru cu față umană și chiar să dezvolte o formă de conștiință și de luptă împotriva sistemelor și a liderilor cu veleități autoritare. *Romanul dictatorului* invită nu atât la reflecție și la contemplarea stării de agonie în care zac societățile hispano-americane, cufundate în abisul nesfârșit al dictaturilor, cât mai curând la o atitudine proactivă și deschisă din partea locuitorilor continentului.

⁷ Cf. Miguel Ángel Asturias, *op. cit.*, pp. 60-61.

⁸ Bernardo Subercaseaux, «*Tirano Banderas* en la narrativa hispanoamericana (La novela del dictador, 1926-1976)», in: *Cuadernos Hispanoamericanos*, Nr. 359, 1980, <http://www.cervantesvirtual.com/FichaObra.html?Ref=33367&portal=157>, p. 331 (Consultat: 22/11/2014).

⁹ Jorge Castellanos; Miguel A. Martínez, «El dictador hispanoamericano como personaje literario», in: *Latin American Research Review*, Vol. 16, Nr. 2, 1981, <http://www.jstor.org/pss/2503126>, p. 79 (Consultat: 22/11/2014).

¹⁰ Bernardo Subercaseaux, *op. cit.*, p. 331.

¹¹ Jorge Castellanos; Miguel A. Martínez, *op. cit.*, p. 79.

¹² Roberto González Echevarría, «La dictadura de la retórica / la retórica de la dictadura», in: *La voz de los maestros. Escritura y autoridad en la literatura latinoamericana moderna*, Editorial Verbum, Madrid, 2001, pp. 112-113.

Pe parcursul evoluției sale, literatura hispano-americană a abordat tema dictaturii și a dictatorului din unghiuri și perspective felurite, ținând seama constant de două aspecte: *istoricul* și *esteticul*, cu predominanța unuia sau a altuia, potrivit viziunii fiecărui scriitor.

Până în secolul al XIX-lea, când poezia acordă o atenție deosebită problematicii dictatoriale, creațiile în versuri au reflectat mai curând aspecte legate de sfera puterii. Poemul epic *La Araucana* (1569-1589) al lui Alonso de Ercilla y Zúñiga și *Arauco Domado* (1596) de Pedro de Oña, primul volum de poezie publicat de un autor născut în Lumea Nouă, conțin numeroase aluzii la abuzul de putere, atât din partea colonizatorilor spanioli, cât și a populației indigene. În poezia religioasă a secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, și în cea raționalistă a secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, se face referire la conceptele de „tiran” și „tiranie”, identificate drept forțe demonice care obstrucționează libertatea deplină.

Prima jumătate a secolului al XIX-lea a dat naștere unei poezii esențialmente epice, având ca temă principală lupta pentru independență a creolilor și a grupurilor băștinașe împotriva imperiului spaniol. Este vorba despre o poezie combativă, care înfățișează o lume fracturată în două părți ireconciliabile și în care regimul colonial, ca forță diabolică, terifiantă, criminală, este asemuit cu despotismul, tirania ori dictatura. Poezia epică *independentistă* cuprinde practic întreaga manifestare poetică a acestei perioade. Ea nu reproduce o imagine tipică a dictatorului, însă constituie cea dintâi formă de expresie literară în care este prezentată o lume construită din înclăștarea a două forțe ostile: colonialiștii, simbol al jugului despot, și independentiștii, purtători ai idealului de libertate. Această poezie exprimă într-o manieră autentică spiritul anticolonialist al epocii și adună laolaltă primele imagini ale unei figuri omnipotente.

Producția poetică din a doua jumătate a secolului al XIX-lea exaltă valorile naționale, frumusețile naturii și virtuțile locuitorilor de pe tărâmul american. Tot în această perioadă, alături de temele specifice, lirica romantică se concentrează și asupra figurii dictatoriale. Două sunt personajele istorice de însemnătate ale epocii: Juan Manuel de Rosas în Argentina și José Gaspar Rodríguez de Francia în Paraguay; însă figura remarcabilă a dictaturii hispano-americană, cea care domină veacul al XIX-lea și se insinuează în proaspăt dobândita independență argentiniană este indubitabil Rosas. Dictatorul face obiectul unei opere poetice consistente, din care menționăm colecția *Armonías* (1851), mijloc artistic ce-i servește scriitorului José Mármol ca să dea glas profundului dispreț pe care îl nutrește față de despotul argentinian. Juan Cruz Varela (1794-1839), un alt autor de seamă al momentului, descrie în poemul *El 25 de mayo de 1838* imaginea unui dictator care ajunge la putere prin trădare, recurge la violență pentru a-și impune voința și își asuprește poporul. Poezia acestei perioade se caracterizează prin extremismul sentimental caracteristic romantismului, predominând imaginile de suferință, durere ori acte sângeroase. Este de asemenea poezia opozițiilor ireconciliabile, vehiculul prin care se comunică o nouă stare de contradicție, de această dată în sânul aceleiași comunități, între cei care sprijineau guvernele unipersonale și cei care li se opuneau vădit. În viziunea romanticilor problematica dictatorială tindea să fie considerată, pe de o parte din perspectiva unui fatalism istoric, al unui rău inevitabil abătut asupra națiunilor hispano-americană, iar pe de altă parte ca rezultat al deciziei personale a dictatorilor de a se instala la putere prin forță.

Poezia modernistă nu are în centrul atenției figura dictatorului, fapt motivat de două aspecte: tendința generalizată a modernismului de a obiectiviza temele poetice și lipsa unor dictatori importanți pentru o perioadă lungă de timp, de la finele veacului al XIX-lea până la începutul secolului al XX-lea.

Poetul care s-a apropiat cel mai mult de tema în discuție este cubanezul José Martí; în multe dintre versurile sale (*Versos libres*, 1913) el denunță persistent tirania crudă și abuzul de putere al regimului colonial spaniol, precum și consecințele nefaste ale sistemului

colonialist asupra întregii Americi Latine. Cu toate acestea, Martí nu individualizează nici dictatori, nici regimuri, iar în pofida tendinței romantice care se resimte în creația sa, sunt de remarcat și trăsături ale unei poezii înclinate spre obiectivitate. În tratarea dictatorului ca obiect sau abstractizare poetică, moderniștii preferă mai curând descrierea decât subiectivizarea, și generalizarea decât individualizarea personajului. Efortul de sinteză pe care îl întreprind constă în relaționarea abuzului de putere nu doar cu forțele politice naționale, al căror exponent generic este dictatorul, ci și cu cele de dincolo de granițe, respectiv marile puteri occidentale în frunte cu Statele Unite, fapt ce aduce pentru prima oară în poezie, prin intermediul poezilor moderniști, conceptul de *imperialism*.

Cea mai prolifică în tratarea temei dictaturii și a dictatorului s-a dovedit poezia postmodernistă, a cărei apariție în universul literar hispano-american se produce într-un moment istoric radical diferit de cel al poeziei moderne, dat fiind că realitatea social-politică suferă prefaceri majore; în ansamblu, aceste schimbări au însemnat distrugerea slabelor sisteme democratice și instalarea în fruntea mai multor țări de pe continent a unor dictatori corupți și sângeroși. Poezia capătă din ce în ce mai mult un caracter social, iar dictatorul ca personaj central devine o temă poetică predilectă. Între creațiile care abundă în această perioadă pe întreg cuprinsul Americii Latine se pot distinge două curente importante: desfășurată în timp până la finele anilor '50, prima direcție literară corespunde unei poezii prin care cititorul hispano-american împărtășește tragica experiență a Războiului Civil spaniol; în aceste versuri dictatura apare ca un sistem social-politic alăturat formelor de manifestare militar-naționaliste, iar dictatorul este înfățișat ca un bărbat puternic în mâinile căruia se concentrează întreaga putere a statului, condus în complicitate cu oligarhia și armata, prin legături de prietenie și rudenie. Poeți precum César Vallejo (1892-1938), Nicolás Guillén (1902-1989) ori Pablo Neruda (1904-1973) denunță, într-un stil cel mai adesea nonconformist, rebel, agresiv, imposibilitatea înțelegerii unei realități istorice în destrămare, declarându-se, printr-o viziune apocaliptică și totodată entuziastă, în favoarea unei societăți socialiste mai drepte și mai libere. Cea de-a doua direcție literară corespunde poeziei anilor '60-'70, în care se filtrează artistic experiența Războiului din Vietnam, a Revoluției Cubaneze și instalarea dictaturilor militare de orientare fascistă în mai multe țări din America Latină. În acest caz, dictatura este văzută ca un sistem social-politic ce acționează în folosul intereselor burgheziei naționale și ale imperialismului nord-american, iar dictatorul, general de armată antidemocratic, pregătit și antrenat la școli peste hotare, este zugrăvit ca un slujbaș servil al păturilor bogate, vajnic apărător al capitalului național și străin în beneficiul propriu, dispus să elimine pe oricine ar îndrăzni să i se opună. Poezia acestor ani este una de tip sociologizant, care transpune artistic conflictul dintre capitaliști și socialiști; datele istorice se găsesc din abundență: relatarea unor întâmplări adevărate, nume reale de locuri și persoane, descrieri veridice ale unor acte violente, torturi și crime; prin metafore, imagini și simboluri, poeți ca Pablo Neruda, Nicolás Guillén sau Mario Benedetti (1920-2009) denunță aceste abuzuri și militează pentru schimbare socială.

În dramaturgie problematizarea dictaturii nu a dat naștere unui corpus literar semnificativ, dar a existat încă de timpuriu, ca și în cazul poeziei, o preocupare crescută pentru denunțarea abuzului de putere al autorității existente. Ca precursori ale teatrului hispano-american pe această temă, menționăm două texte din epoca colonială: piesa *Entremés*, semnată de Cristóbal de Llerena, profesor universitar de latină și călugăr dominican – un protest împotriva venalității, neglijenței și autorității exagerate a guvernului colonial din Santo Domingo, la finele veacului al XVI-lea – și *Ollantay*, poem dramatic anonim, scris inițial în limba quechua, în care monarhul incaș Pachacútec este zugrăvit ca un tiran crud și nedrept, fiindcă se opune iubirii dintre fiica sa, prințesa Cusi-Coyllor, și căpetenia militară indigenă Ollantay, din pricina obârșiei umile a acestuia. Lucrarea constituie o critică adusă prejudecăților de clasă și puterii aberante a monarhului, legitimând în același timp dreptul

populației de a se răzvrăti împotriva unei autorități atunci când aceasta capătă tendințe dictatoriale.

Tema va dobândi contururi din ce în ce mai ferme odată cu realizările artistice ale secolului al XIX-lea. *El Sargento Canuto* (1839), a lui Manuel Ascensio Segura, comedie într-un singur act, care oferă un portret viu, critic și ingenios al societății peruane din primele decenii ale republicii, epocă marcată de venirea la putere a armatei, este o satiră a soldatului parvenit, fanfaron, îndrăzneț și șarlatan, dar mai mult decât atât, este un atac direct, prin elemente comice și ridiculizatoare, împotriva militarismului și a utilizării armelor în scopuri personale. Eroul piesei, bătrânul sergent Canuto, preia puterea motivat de chestiuni sentimentale și întreprinde o serie de acțiuni bizare și ridicole, ce culminează cu ocuparea armată a pieței publice din oraș, menite să trezească dragostea în inima mai tinerei femei iubite, Jacoba. Eforturile sale se dovedesc însă zadarnice și nu fac decât să demonstreze precaritatea și primitivismul afișate de sergent în raport cu poziția de conducere pe care o deține. Autorul hispano-american care întocmește pentru întâia oară portretul unei figuri dictatoriale este Ignacio Rodríguez Galván, în drama istorică *Muñoz, visitador de México* (1838). Subiectul se articulează în jurul descoperirii, la începutul perioadei coloniale, a unui presupus complot, pus la cale de Martín Cortés, fiul conchistadorului Hernán Cortés, pentru eliminarea lui Alonso Muñoz – reprezentant al regelui Spaniei, Filip al II-lea, în posesiunile din Lumea Nouă – și eliberarea viceregatului Mexic. Acțiunile de înăbușire a tentativelor de răzvrătire și anihilarea adversarului său, Baltasar Sotelo, pe a cărui soție credincioasă, Celestina, încearcă zadarnic să o seducă, fac din descrierea lui Muñoz un tablou ilustrat prin trăsături aproape exclusiv negative: crud, nedrept, sângeros, calculat, până în finalul piesei când dramaturgul, în intenția de a-și salva eroul, pradă unui maniheism neproductiv, îl face să se îngrozească de propria-i ferocitate și josnicie.

Din dramaturgia secolului al XX-lea, menționăm mai întâi drama în trei acte a uruguayeanului Ernesto Herrera, *El león ciego* (1911), o viziune emoționantă a războaielor civile, simbolizate de doi vechi tovarăși de arme, Gumersindo și Gervasio, comandanți ai trupelor celor două facțiuni politice aflate în conflict. Importantă datorită profunzimii în tratarea temei, piesa vorbește despre numeroasele încercări de a ajunge la putere ale lui Gumersindo, un bătrân *caudillo*, obosit de viață și netrebuincios celor pe care îi servise cu loialitate, încercări destinate în mod repetat eșecului, fapt ce îl cufundă pe erou într-o permanentă stare de frustrare și de nemulțumire. Personajul este reprezentat ca o figură sângeroasă, abrutizat de o existență însingurată și fără speranță departe de lumea civilizată. Întrevede în puterea politică șansa de a dobândi fericirea personală și ocazia de a se răzbuna pe toți aceia considerați a-i fi dușmani. Acțiunea pendulează între realismul rural și simbolism, o contribuție importantă la caracterizarea eroului având-o orbirea fizică a acestuia, care reprezintă în esență un mijloc de a sublinia o alta, de natură spirituală; acestei trăsături i se alătură sugestiv prin contrast cuvântul „leu”, opoziție ce adâncește și mai mult diferența uriașă dintre bărbatul puternic și lipsa de viziune istorică a personajului. Alte două piese care merită evidențiate sunt *El niño y la niebla* (1936), a lui Rodolfo Usigli, și *Túpac Amaru* (1957), a lui Osvaldo Dragún, care au în vedere mai mult prezentarea sistemelor social-politice opresive și abuzive, și mai puțin caracterizarea personajelor.

În teatrul contemporan, piesa care se detașează prin maniera de abordare a problematicei dictatoriale este *Pedro y el Capitán* (1979), a scriitorului uruguayean Mario Benedetti, o sondare dramatică a psihologiei tortionarului. Axul central îl constituie relația dintre cele două personaje, simbolistica fiecăruia în contextul hispano-american și punctele tari, ca și cele slabe, ale ideologiilor reacționare și revoluționare din epoca anilor '70. Drama, în patru părți, este construită sub forma unui dialog tensionat între victimă și victimizator, în decorul sumbru al unei săli de interogatoriu. Pedro este prizonier politic într-o dictatură

militară și chiar dacă fizic libertatea îi este îngrădită, el nu încetează să fie un spirit liber, deoarece luptă pentru idealurile sale; Căpitanul, reprezentantul acestei dictaturi și torționarul lui Pedro, este mai captiv decât victima sa, fiindcă se supune orbește dispozițiilor primite. Structura piesei are la bază trei momente ale relației Pedro-Căpitan: unul în care Pedro este victima, iar Căpitanul călăul; al doilea, în care personajele se află pe poziții de egalitate, datorită faptului că își descoperă suferințe, speranțe și frustrări comune; și al treilea, în care rolurile se inversează, victima fiind acum Căpitanul, iar Pedro acuzatorul.

Operele menționate anterior ne permit să afirmăm că, deși nu constituie un corpus literar propriu-zis despre figura dictatorului, ele întăresc două orientări generale care contribuie la formarea imaginii acestuia, tendințe ce se vor manifesta frecvent în romanele dedicate controversatului personaj hispano-american: în primul rând, remarcăm operele dramatice al căror personaj central este un *caudillo* dornic să ajungă la putere pentru a-și realiza aspirațiile personale, însă nu de puține ori eroul sfârșește prin a fi ridicol; în al doilea rând, există piesele de teatru unde, în prim-plan, se află un personaj serios numit *dictator*, ce posedă capacitatea de a-i domina pe toți și pe toate, și care conferă acestor piese un caracter pe deplin dramatic.

Ca o concluzie, putem afirma că în poezie, figura autoritară, distructivă, crudă și sângheroasă, întruchipată de colonizatorul spaniol ori de conducătorul indigen, în epoca colonială, sau de puterea imperialistă ori de liderul absolut, în vremea Republicii, se regăsește în poeme epice, imnuri patriotice din timpul războaielor de independență, poezii despre idealul romantic de unitate națională, ori versuri legate de conflicte precum Războiul Civil spaniol, Revoluția Cubaneză ori Războiul din Vietnam. În dramaturgie, atât în perioada colonială, cât și în cea republicană, piesele înfățișează un tiran dezbinător, sursă a răului absolut și cauză unică a sfârșitului tragic.

Bibliografie:

Asturias, M. Á., *Romanul latino-american*, traducere de Paul-Alexandru Georgescu, Editura pentru Literatură Universală, București, 1964.

Fuentes, C., *La nueva novela hispanoamericana*, Cuadernos de Joaquín Mortiz, México, 1972.

Mendoza, P. A., *Parfumul de guayaba. Convorbiri cu Gabriel García Márquez*, ediția a 2-a, traducere de Miruna Ionescu, Curtea Veche, București, 2008.

Castellanos, J.; Martínez, M. A., «El dictador hispanoamericano como personaje literario», in: *Latin American Research Review*, Vol. 16, Nr. 2, 1981, pp. 79-105, <http://www.jstor.org/pss/2503126> (Consultat: 22/11/2014).

García, J. C., *El dictador en la novela hispanoamericana*, teză de doctorat susținută în 1999, coordinator științific Keith Ellis, Universitatea din Toronto, http://www.collectionscanada.gc.ca/obj/s4/f2/dsk1/tape9/PQDD_0017/NQ45793.pdf.

García Márquez, G., *Algo más sobre literatura y realidad*, in: *El País*, 01/07/1981, http://elpais.com/diario/1981/07/01/opinion/362786413_850215.html (Consultat: 22/11/2014).

González Echevarría, R., «La dictadura de la retórica / la retórica de la dictadura», in: *La voz de los maestros. Escritura y autoridad en la literatura latinoamericana moderna*, Editorial Verbum, Madrid, 2001, pp. 110-144.

Subercaseaux, B., «*Tirano Banderas* en la narrativa hispanoamericana (La novela del dictador, 1926-1976)», in: *Cuadernos Hispanoamericanos*, nr. 359, 1980, pp. 323-340,

<http://www.cervantesvirtual.com/FichaObra.html?Ref=33367&portal=157>, (Consultat: 22/11/2014).

Vargas Llosa, M., «Literatura y política: dos visions del mundo», 11 de mayo del 2000, <http://www.vitral.org/vitral/deliras/11/pags.htm> (Consultat: 22/11/2014).